

Pap András László
A JOGTUDOMÁNYI ÉLETÚT

1. A LEGELSŐ DÖNTÉS: A TUDOMÁNYOS PÁLYA VÁLASZTÁSA

Mi a sikeres tudományos karrier titka?¹ Ehhez elsőként a siker fogalmát kell definiálnunk. A következő oldalakon részletesen bemutatjuk a jogtudományi életpálya lépcsőfokait. Előre bocsájthatjuk: szorgalommal, kitartással, kellő előrelátással és kemény munkával mindenki el tud jutni az akadémiai doktori címig, és ezzel a tudományos tanácsadói vagy az egyetemi tanári beosztásig. A tudományos karrier ugyanis tervezhető, és e tekintetben nem különbözik például az ügyvédi vagy a bírói pályától. Különleges képességekre, zsenialitásra sincs szükség. Persze, a tehetség és a szerencse nagy szerepet játszanak: ezek birtokában gyorsabban, magasabbra ível az életút – és még a „csúcson túlra”, az akadémiai tagságig is el lehet jutni.

Annak ellenére, hogy a tudományos pozíciók leginkább a közszférához és a közalkalmazotti bértáblához kötődnek (a magánegyetemek többsége is ezt figyelembe véve működik), az akadémiai karrierút – az „akadémiai” jelzőt a „tudományos” szinonimájaként használjuk, nem pusztán az MTA-ra vagy kutatóhelyeire szűkítve – nem feltétlenül egyenes. A pálya gyakran (szakma)politikai döntések, esetenként véletlen, a tudós hatáskörén kívül álló intézményfinanszírozási vagy pályázati döntések eredményeként alakul. Nem mindig könnyű viszonyítási pontot találni annak megállapításához sem, hogy éppen hol állunk: parkolóhelyen vesztglünk-e – kitéve a velünk egyidős kollégák lesajnáló megjegyzéseinek –, vagy pillanatnyilag talán elégedettek lehetünk ugyan egy rangos folyóiratban megjelent írásunk miatt, de vajon elég-e ez a következő tudományos cím vagy egy vonzóbb munkahely megszerzéséhez? További célok, újabb állomások ugyanis mindig lesznek előttünk. Az igazi kutató kicsit olyan, mint a művész: munkál benne a felfedezőkedv és a kifejezésvágy (nevezzük nevén: exhibicionizmus), és éhezi az elismerést (nem mond igazat az, aki ezt tagadja). Az „elismerés” persze lehet a becsült, tisztelt pályatársak, mentorok kedvező véleménye is; nem feltétlenül a formális, az egzisztenciális dimenzióban is jelentkező „siker”-t, vagy a publikációk számszerűsített sikermutatóit (mint pl. az impaktfaktort vagy a Hirsch-indexet) értjük alatta.

A tudományos pályán folyamatos a teljesítménykényszer és a verseny sosem ér véget. Ezért is kiemelten fontos hangsúlyozni a „siker” szubjektív elemét: az élhető kutatói élet(pálya) szempontjából elengedhetetlenül fontos ugyanis az elégedettségre való képesség, a folyamatos reflexió arra, hogy amit elértünk, az az általunk megtervezett pálya szempontjából értékelendő. Ugyanakkor a keretek rugalmasan alakíthatóak, a célok módosíthatóak. Nagyon fontos tehát a reális célkitűzések, a megvalósítható kutatói életpálya meghatározása, és a mindenkor teljesítmények ezekhez viszonyított értékelése. A hübrisz, amely nem azonos a kevélységgel, a tudományos kutató fontos társa, de vele szinte mindig együtt jár a frusztráció is: ez utóbbi távol tartása talán a legnagyobb kihívás. Ahogy értelmetlen és káros a hollywoodi sztárokhoz hasonlítani magát egy pályakezdő magyar (anyanyelvű) színésznek, úgy a harvardi professzorok életminősége és státusa sem reális rövid távú célkitűzés egy magyar doktorandusz számára – amellet, hogy lehet és érdemes merész, nagyratörő terveket szőni, hiszen bárki zsebében ott lehet a marsallbot, ha tudományról (vagy művészetről) van szó. Szembe kell nézni ugyanakkor annak esélyével, hogy látni fogunk nálunk elismertebb, jobb körülmények között élő kollégákat, akik nem ritkán nálunk könnyebben értek el

Formázott: Magyar

¹ Az írás Jakab András tárgykörben készített jegyzeteinek felhasználásával készült.

sikereket, és adott esetben érdemtelenül szereztek elismerést, miközben szinte garantált, hogy pályánk során fel kell dolgoznunk egynémely igazságtalan elutasítást, méltánytalan kudarcot. Vigasztalásul: ez előfordul bármely szakma, bármely foglalkozás esetében.

Az első és legfontosabb feltétele a sikeres tudományos karriernek a jól megalapozott döntés rra vonatkozóan, hogy tényleg tudományos pályára kívánunk-e lépni.² Ehhez érdemes feltérképezni annak előnyeit és hátrányait. Az alábbi néhány szempont megkönnyítheti a döntést, de önmagában az, hogy a „pro-kontra” lista melyik hasábjába hosszabb, még nem alapozhatja meg a helyes döntést: az egyes szempontok személyre szabottan, egyéni preferenciák függvényében értékelhetőek csupán. A tudományos pálya ugyanis nem való mindenkinek. Sokak számára éppen az nem tud örömforrássá válni, ami más számára e karrier előnyét jelenti, és ami miatt viszont a jogi pályán egyébként könnyen megszerezhető előnyökről le kell mondania.

Elsőként tehát az alább (a teljesség igénye nélküli) felsorolt szempontokat kell mérlegelni – a tudományos pálya hátrányaira vonatkozóan:

– az egyéb jogi pályákon várható jövedelmekkel összevetve tartósan szerényebb bevételre kell számítani – ám e kérdésre hamarosan még visszatérünk;

– a tudományos életpálya, bár tervezhető, de a közszolgálathoz, bírósághoz, ügyészséghez, vagy egy multicéghez képest lényegesen bizonytalanabb; a szektor forráshiányos, a munkaerőpiac pedig kaotikus: számolni kell az ebből fakadó bizonytalansággal és stresszel;

– nincs egyensúly a munka és magánélet között („work-life-balance”); a kutató folyamatosan szolgálatban van: hétvégén, este is konferenciát szervez; nyaralás közben, a Balatonban úszva is a soros publikáció egyik gondolatmenetén töpreng; a repülón is disszertációt széljegyzetel;

– a kutató életében kevés a formális struktúrából fakadó, külső ösztönző: aki nem kellően fegyelmezett vagy asszertív, az lemarad a lehetőségekről, a pályán való előrejutásban elakad, és egyre inkább peremre szorul;

– a jogtudományi karrier a jelenlegi Magyarországon fizikailag és idegileg is igen megterhelő lehet, mivel gyakori az, hogy a kutatók, oktatók több állásban dolgoznak: akár egyazon napon több munkahelyen is jelen kell lenniük; folyamatos kihívást jelent számukra az ütköző időpontok menedzselése; „Intercity-professzorok”-ként ingáznak a lakóhelyük és az egyetemi város között, ahol tanítanak (de ahol csupán néhány órát töltenek), stb.

Emellett viszont számos előnye van a tudományos pályának:

– a munkaidő kötetlen; aki megteheti, későig alhat, nem kell meghatározott időre a munkahelyén lenni, hiszen könyvtárban, de akár otthon vagy egy kávézóban is dolgozhat;

– emellett többnyire önállóan – nem az egyéb munkahelyeken megszokott hierarchiában, főnöknek alárendelten – dolgozhat;

– a szabadság nem csak a munkavégzés technikai aspektusaiban jelentkezik: a jogtudós többnyire nagy mértékben alakíthatja az általa kutatott témát, az általa oktatott tárgy súlypontjait;

– más jogi pályákhoz képest a formális szabadidő aránya is összehasonlíthatatlanul nagyobb: a felsőoktatásban dolgozók számára ott a nyári szünet, az akadémiai kutatóhelyeken pedig általában nincs heti ötnapos jelenléti kötelezettség;

² Vö. Robert CRYER [et al.]: *Research Methodologies in EU and International Law* (Oxford: Hart 2011) 109.

- a tudományos kutató élete érdekes, pezsgő, ritkán egyformák a mindennapok (Magyarországon már csak azért sem, mert a kutatók közül sokan több munkahely között osztják meg idejüket, kapacitásukat);
- az ember többnyire rokonszenves, érdekes, inspiráló emberekkel – kollégákkal és egyetemi hallgatókkal – tölti az életét; ez segít abban, hogy az ember szellemileg és lelkileg fitt és fiatal maradjon;
- a konferenciák, tanulmányutak a munkavégzés keretében biztosítanak lehetőséget utazásra – ha valaki ügyes, ingyen bejárhatja az egész világot, és még akár rekreációs lehetőségeket is találhat az utazások során;
- a tudományos életpálya nagyfokú mobilitást tesz lehetővé; a készségek egy része még a valamelyest államokhoz kötött jogtudomány területén is csereszabatos; adott esetben más országban is folytatható az eltervezett akadémiai karrier; emellett elterjedtek a rövid távra, néhány hónapra, szemeszterre szóló vendégstátuszok is (amelyek adott esetben lehetőséget jelentenek a kutatók gyermekeinek a nyelvtanulásra, más országok kultúrájával való ismerkedésre);
- a tudományos munkáról a nyugdíjazást követően sem kell lemondania a kutatónak, amennyiben erre igénye van: emeritusként oktathat, kutathat, részese maradhat a tudományos életnek (ezzel csökken az időskori depresszió esélye – ahogy mondani szokták: „lassabban öregszik, később hal meg az, akinek, dolga van, és úgy érzi, érdemes élnie”);
- sokak számára az is fontos szempont, hogy a tudományos pálya társadalmi presztízse magas (az anyagi elismertség hiánya mellett is); a professzori cím tiszteletet ébreszt;
- ezzel kapcsolatban meg kell említeni, hogy amennyiben igaz a tétel, miszerint tartósan munkanélküli jogász nincs – a munkaerőpiac minden bizonytalansága mellett sem –, tudományos fokozat birtokában ez még inkább igaz lehet: a kitartó és szorgalmas jogtudós – minden bukkanó, kerülőút vagy kitérő ellenére – előbb vagy utóbb nagy valószínűséggel álláshoz vagy tartós bevételi forráshoz jut;
- e tekintetben megköszönhetjük, hogy a munkaerőpiac minden szegmensében különös kihívásokkal küszködő, diszkriminációnak és marginalizációnak kitett nők (főleg a gyermeket nevelők) számára e pálya talán még azok közé tartozik, ahol a hátrányok kevésbé jelentkeznek;
- a tudományos pálya (erre később még visszatérünk) könnyen átjárható: kutatóból vagy egyetemi oktatóból gyakran válik politikus (miniszter, országgyűlési képviselő), közigazgatási vezető (államtitkár, főosztályvezető), szakértő, tanácsadó a versenyszférában, szakmai feladatot ellátó közjogi méltóság (alkotmánybíró, ombudsman), tudományos vagy egyetemi vezető (dékán, rektor, intézetigazgató), nemzetközi szervezet vagy civil szervezet vezetője, diplomata stb. – miközben a kutatói pályára való visszatérés sem kizárt;
- ritka kincs, ajándék az életben, ha valaki azzal foglalkozhat a napjainak nagy részét kitöltő munkaidejében, ami élvezetet nyújt számára; ha elmondhatja magáról, hogy „a szenvedélyem a munkám” (ha a kutató erre kellő gyakorisággal emlékezteti magát, és internalizálja e tény, máris sikeres);
- a tudományos pálya azt a boldogító tudatot is megadja művelőjének (a jogtudomány terén különösen), hogy hasznos közszolgálatot végez; tevékenysége a haza vagy az emberiség számára jótékony hatású.

Az informált döntéshez fontos szempont a tudományos pályán elérhető jövedelem kérdése. Ahogy ismert módon a parlamenti képviselők sem pusztán az alapilletményükből élnek,

érdemes reális képet kapni arról, hogy mennyit hozhat a konyhára a tudományos munka. A közalkalmazotti bértábla megismerhető a hivatalos forrásokból, ám a tényleges értelmezéshez szükségesek az alábbi kiegészítések:

- minden valamirevaló közgazdasági elemzés megköveteli a szabadidő „beárazását”, azaz pl. az egyetemi oktatók hosszú szabadsága ehelyütt számításba veendő;
- a munkaviszony keretében finanszírozott külföldi konferenciák, tanulmányutak ugyancsak a nettó bér egyfajta növekményét jelentik (adott esetben, ha lehetőség van néhány nappal meghosszabbítani a tartózkodást, barátokká lett külföldi kollegáknál szállás is juthat);
- a rugalmas munkaidő és a jelenlegi munkaerőpiac lehetővé teszi a többes foglalkoztatást: egy sikeres jogtudós számolhat két – pl. egy kutatóintézeti és egy egyetemi – teljes állással, és ezt, legalábbis a jogtudomány területén, a legtöbb munkáltató engedélyezi is (a többes foglalkoztatás a jogtudomány sajátossága; a természettudományok és a bölcsészettudomány területén igen ritka);
- a jogtudományi kutatók többsége olyan, a szélesebb piacon is hasznosítható ismeretekkel rendelkezik (ez megint csak a tudományterület specialitása), hogy gyakran kap – esetenként igen bőkezűen díjazott – felkéréseket a hazai kormányzati, civil-, illetve versenyszféra részéről, illetve nemzetközi szervezetektől szakértői anyagok, szakvélemények elkészítésére; nem ritka a választott bírói, tanácsadói megkeresés sem;
- nem ritkák a jól fizetett lektorálási felkérések sem;
- többletbevételt jelenthetnek a rendkívüli előadói-oktatói felkérések is (pl. nyári egyetemeken, speciális képzési programokban meghívott- vagy vendégoktatóként való részvétel);
- az akadémiai doktori és az akadémikus cím önmagában élethosszig tartó tiszteletdíjra jogosít.

Összességében elmondható, hogy egy sikeres, nagy munkabírású kutató bevétele végül mégsem feltétlenül marad el sok más, gyakorlati pályát választó jogásztól (noha ez a közalkalmazotti bértáblából nem így tűnik elsőre).

2. A KEZDETEK

A tudományos karrier már az alapképzés ideje alatt elkezdődik. Ösztöndíjas doktori helyre szinte bizonyosan, de még levelező képzésre is csak az kerül be jó eséllyel, aki korábban demonstrátorként dolgozott a választott tanszéken, illetve OTDK-zott. A demonstrátori munka – nyilván az adott tanszék szokásainak és az érintett oktató szerepfelfogásának megfelelően – lehetőséget teremt arra, hogy a hallgatók személyes tapasztalatokat szerezzenek az oktatás fortélyai, illetve a tudományos munka vagy a tudományos szervezés mindennapjai terén (még a kevésbé stimuláló feladatok – például lábjegyzet-bogarászás, fénymásolás – révén is). Jó indikátor a tudományos karrier iránti vonzalom megállapítására, ha valaki elégedett és lelkes-e már attól is, hogy ingyen végzett munkájáért mindössze egy kulcsot kap a tanszékhez – miközben évfolyamtársai (adott esetben jó pénzért) ügyvédjelöltként építik a kapcsolatrendszerüket. Ha ettől a kulcstól otthonának érzi az egyetemet, személyes ismerőseinek az oktatókat – miközben esetleg még a tanszéki adminisztrátorok sem veszik emberszámba – az feltehetően jó helyen jár. További jel, ha kifejezett kedvet érez ahhoz, hogy egy hosszabb, OTDK-ra benevezhető dolgozatot készítsen.

Innentől kezdve a tudományos pálya iránt érdeklődő diáknak érdemes törekednie arra, hogy erőfeszítései minél fókuszáltabbak legyenek: célszerű, ha hasonló a szakdolgozati és az

OTDK-téma; illetve, ha azonos a témavezető – hiszen az ő ajánlása, támogatása elengedhetetlen lesz a PhD-felvételénél.

A témavezető, a mentor kiválasztása korántsem egyszerű. Előfordulhat, hogy a híres, befolyásos professzor túlságosan elfoglalt ahhoz, hogy a figyelmét és érdemi támogatását megnyerjük. Egy fiatal, lelkes oktató jobb választás lehet – bár ebben az esetben felmerülhet, hogy nem lesz elég tekintélye abban, hogy kiharcoljon egy demonstrátori vagy doktori helyet.

Az OTDK-, a szakdolgozati és a doktori téma – illetve témavezető – kiválasztása nagyon sokban hasonlít egymásra. Az alábbiakban részletezett szempontok mindegyik esetben relevánsak – bár leginkább a PhD elkészítésénél hangsúlyosak.³

A témavezető

Törölt: ¶

Nagyon fontos a konzulens (témavezető) kiválasztása. Az általa adott ajánlás – adott esetben az általa nyújtott, tevékeny mentorálás – döntő lehet a karrier következő lépéséhez, de akár egészen hosszú távon is. Ne feledjük: a doktori témavezetés – akárcsak a szakdolgozati és az OTDK-témavezetés – az oktató számára is fontos. (Magyarországon nem, de Németországban és Ausztriában a habilitáció során is van konzulens: a „Habilitationsvater”, illetve „Habilitationsmutter”.) Nemcsak munkaköri kötelesség (és jó esetben a hivatás része), de a szakmai előmenetel, teljesítmény fokmérője is: a nagydoktori vagy a habilitációs eljárás részét képező habitusmérés fontos indikátora, hogy a jelölt témavezetőként hány PhD-hallgató fokozatszerzésében vett részt (a PhD-védésen sikerrel túljutók száma az egyetemi akkreditációnál is fontos szempont). Egy elégedett témavezető pályánk során sokáig kísérőnk lehet; pályázatokhoz, állásokhoz – volt témavezetőként – adott ajánlólevele igen értékes, hiszen ő ismerhet minket a legjobban. A kapcsolat tehát nem hűbéri, hanem valamelyest szimbiotikus: a mi sikerünk az övé is. Idővel kollegiális együttműködés – vagy akár barátság – is kialakulhat közöttünk.

A belső (tanszéki) témavezető mellett külsős konzulensek felkérésére is van lehetőség; akár az egyetemi, akadémiai szférán kívülről is. Ez páratlan lehetőséget teremt szakmai kapcsolatok kialakítására: a konzulensi felkérésnek ugyanis többnyire örömet tesznek eleget – presztízszokokból, hiúságból – az elfoglalt, fontos emberek is.

Ha nem jönnek be a számításaink, mindig lehet témavezetőt, tanszéket vagy doktori iskolát váltani – de, tekintettel a súlyos diplomáciai kockázatokra, csak legvégső esetben folyamodjunk ilyesmihez.

A témavezető/konzulens sokféle lehet. Van, aki a dolgozatot csak annak elkészültekor olvassa el; akad, aki fejezetenként, más pedig oldalról oldalra haladva ad megjegyzéseket, és folyamatosan küldözget szakirodalmat (pl. akkor, ha egy olvasmányélménye kapcsán eszébe jut a hallgatója/szakdolgozója). Van, aki heti rendszerességgel leül beszélgetni, de akad olyan is, aki teljesen szabadjára engedi a hallgatóit. Számos oktató sörözni jár a hallgatóival, miközben van, aki távolságtartóan magázódik, és folyamatosan figyelmeztet a belső határidőkre. Egy biztos: az a jó témavezető/konzulens, aki szívén viseli a hallgatók sorsát a tekintetben, hogy haladjon és időben elkészüljön a dolgozat, illetve az, aki szakirodalommal, rendszeres szakmai visszajelzéssel segíti a munkát; és aki adott esetben kemény kritikával is él. Aki mindig csak bólogat, és nem ad szakirodalmat, szerkezeti javaslatokat vagy feldolgozandó kérdést, ellenvetést, arról nehezen képzelhető el, hogy jó konzulens. Érdemes

³ A témáról kimerítően ld. Caroline MORRIS-Cian MURPHY: *Getting a PhD in Law* (Oxford: Hart 2011).

előre tájékozódni, hiszen a hallgató, illetve ifjú tudós személyiségétől is függ, hogy kire – milyen témavezetőre/konzulensre – van szüksége.

Fontos tudni, hogy a témavezető/konzulens felbosszantásának több egyszerű módja is létezik; ám célszerű mindegyik kerülése:

- például ilyen az, ha a hallgató nem törődik a témavezető/konzulens megjegyzéseivel, nem reagál azokra: ha nem is ért egyet a megjegyzésekkel, akkor is érdemes megbeszélni, hogy mit érez problematikusnak a visszajelzésekben;
- hasonlóan irritáló az is, ha a hallgató túl gyorsan akar visszajelzést – mégoly jogos türelmetlenségtől vezérelve is –, és nem veszi figyelembe a témavezető/konzulens egyéb szakmai kötelezettségeit, esetleg ismert magánéleti elfoglaltságait;
- ugyancsak kontraproduktív, ha a hallgató állandóan kifogásokkal hozakodik elő, hogy miért nem tartja be a határidőket;
- bosszantó, ha a hallgató infantilis módon önállóan a kutatásban (pl. ha egy folyóiratcikket sem talál meg magától, és ilyen problémái megoldásához is a témavezető segítségét kéri);
- akárcsak az, ha ugyan nagyon lelkes, de semmit nem csinál meg a gyakorlatban;
- vagy nem válaszol a témavezető/konzulens e-mailjeire.

A kutatási téma

A következő kardinális kérdés a kutatási téma kiválasztása. Fontos, hogy aktuális, érdekes kérdés legyen, de kellően körülhatárolható is. (Szinte mindig igaz, hogy „a kevesebb több”). Egy szakdolgozatnál ugyanúgy, mint a doktorinál jó indikátor a „lift-teszt”: képzeljük el, hogy a felvonóban beszáll mellénk egy híres, befolyásos professzor, és megkérdezi, hogy mivel foglalkozunk. Harminc másodpercünk van arra, hogy érthetően – és optimális esetben érdeklődést felkeltő módon – összefoglaljuk és ismertessük a kutatási kérdést.⁴ Örök dilemma ehhez kapcsolódóan az, hogy valami egészen újszerű, egyedi kérdésfelvetést válasszunk, vagy tiszteletet parancsoló alapossággal összefoglaljunk egy területet. Mindkét elképzelés mellett és ellen is felhozhatóak érvek. Ugyanolyan nehéz szakdolgozati, mint PhD-szinten világrendően eredetinek lenni; még ha úgy is tűnhet, hogy ezzel be lehet robbanni a tudományos közéletbe. Sokan azt vallják, hogy egy PhD-disszertáció valójában nem más mint egy magas színvonalon – és jelentős terjedelemben – kivitelezett, adott esetben összehasonlító elemzésekre alapozott mestermunka, amelynek révén a jelölt bizonyítja, hogy elsajátította mestersége alapjait; képes rendszerben gondolkodni, kitartóan és összegzően írni. Fontos általánosságban hangsúlyozni: a tudomány nem izolált tevékenység, hanem minden szinten és minden esetben közösségi produktum: emberi interakciók, viták, beszélgetések eredményeként jön létre, amely által a mentorok, munkatársak alkotó- és pályatárssá (gyakran barátokká) válnak.⁵

Terhelhetőség, nehézségek, szakmai krízis

Fontos előre tisztában lenni egy nagy horderejű munka várható nehézségeivel, de azzal is, hogy terhelhetőségünk a pályánk előrehaladtával nő: egy szakdolgozat elkészítése gyakran ugyanannyira megviseli a szerzőt, mint egy tízszer nagyobb terjedelmű doktori értekezésé. Az

⁴ Bővebben ld. Matthew DAVID-Carole D. SUTTON: *Social Research* (San Francisco: Sage ²2011) 1-99.

⁵ Ehhez, és a következő fejezethez lásd még Fekete Balázs és Jakab András közös írását e kötetben.

egyik probléma az időhatárokkal kapcsolatban szokott jelentkezni. Segíthet, ha pontos időtervünk van, ha a fejezeteket bemutatjuk másoknak, ha naplót vezetünk a kutatás és a fejezetek ütemezéséről. Noha a PhD-fokozat megszerzésének idejét években mérjük, szinte sosem elég az idő, és egyszer csak már nem lehet hosszabbítani: ilyenkor a munkát nem befejezni, hanem abbahagyni kell. Pusztán az is átlendíthet a holtpontra, ha áttesszük a munkavégzés helyszínét – pl. otthonról a könyvtárba vagy fordítva.

Szinte elkerülhetetlen egy bizonyos ponton az unalom, a – kezdetben rajongott – témával szembeni elidegenedés is. Az sem ritka, hogy tényleges szakmai krízishez érkezünk: valamilyen előre nem látható okból a kutatási projekt nem megvalósítható az elvárt minőségben. Egy jó témavezető ilyenkor átsegít a gondon; valahogy biztosan meg lehet oldani a helyzetet. Ugyancsak gyakori (elsősorban a többéves doktori kutatás során) a pszichés válság. Személyesen voltam tanúja egy esetnek, amikor a világ legjobbjai közé sorolt amerikai egyetem ünnepelt professzorai arról tartottak válságértekezletet, hogy hogyan beszéljék le az újbóli félévhalasztásról a tanszék ígéretes doktoranduszát, aki az írás átmeneti nehézségeiből fakadó stressz kezelésére a kocsmai felszolgálatot választotta.⁶

Az a helyzet is előállhat egy adott ponton (leginkább doktori értekezések esetében), hogy a dolgozat készítője már mindenkinél – még a konzulensnél is – jobban ért a témához: erre is fel kell készülni.

3. CÍM- ÉS RANGLÉTRA: AZ LLM-TŐL AZ AKADÉMIAI DOKTORSÁGIG

Nótári Tamás e kötetben közreadott munkája alapos összefoglalást nyújt a jogtudományi karrier lépcsőiről. Jelen fejezet tanulsága – amint azt látni fogjuk – annyiban foglalható össze, hogy minden döntésünk következményekkel jár. Az életkor előrehaladtával egyetlen dolog változik: ha elméletben nem is feltétlenül, de a gyakorlatban mégis szűkül az előttünk álló lehetőségek köre. Huszonöt évesen könnyen belevágunk egy többéves külföldi ösztöndíjba; tíz év múlva már nem biztos, hogy belefér: magánéleti, családi kötelezettségek miatt, vagy azért, mert már „futunk a pénzünk után” egy hazai karrierre fordított (nem minden elemében konvertibilis) energia- és időbefektetés kapcsán. Ne feledjük: életünkben általában csak egy Erasmus-, LLM, PhD- vagy posztdoktori ösztöndíjjal tudunk élni; az elmulasztott lehetőségek nemigen térnek vissza. Nem mindegy tehát, hogy az Erasmus-ösztöndíjra való jelentkezéskor az egyetem színvonala alapján döntünk-e, vagy csak azt vesszük figyelembe, hogy melyik városban pezsgőbb a diákélet – mint ahogy az sem mindegy, hogy a karrierünket alapvetően meghatározó doktori tanulmányokért nekivágunk-e a tengerentúlnak is, hogy a lehető legmagasabb szintű képzésben részesüljünk, vagy megelégszünk az *alma mater*ünk, illetve az ismert hazai közeg nyújtotta lehetőségekkel. Néhány szempontot érdemes ezzel kapcsolatban figyelembe venni.

Nem szorul különösebb magyarázatra, hogy miért javasolt külföldi ösztöndíjra pályázni. Nem csak Magyarország, de minden más ország esetében elmondható, hogy a tudósok mindig is a külföldi kollégákkal való kapcsolattartásból, a külföldi módszerekkel való megismerkedésből merítettek inspirációt. Ugyanakkor számolnunk kell azzal, hogy ha külföldre megyünk PhD-ösztöndíjjal, akkor jó eséllyel nem térünk haza egyhamar – az alábbiak miatt:

– Ugyan átalakulóban van a hazai felsőoktatási és akadémiai munkaerőpiac rekrutációs mechanizmusa, illetve a rekrutációt végzők szerepfelfogása, de még mindig számítani lehet arra, hogy a döntési pozícióban lévők jelentős része a rendszerváltás előtti időszakban

⁶ David A. RASCH - Meehan RASCH: Overcoming Writer's Block and Procrastination for Attorneys, Law Students, and Law Professors, 43 *New Mexico Law Rev.* 193 (2013).

szocializálódott (amikor külföldi tanulmányokra kevés lehetőség volt), és közülük a kevésbé progresszív hozzáállású kollégák irigységgel vegyes idegenkedéssel fogadják a hazatérni vágyókat.

– A hazai jogi felsőoktatás és akadémiai szféra sajátosságait ismerve, erős csáberőt jelent az anyagi biztonság és életminőség tekintetében jobb kilátásokat biztosító nyugat-európai vagy angolszász munkaerőpiac.

– A jog államokhoz kötött jellege még elméleti vagy összehasonlító jogi kutatások esetén is a tanulmányok helyén való maradást erősítheti.

– A tudományos előmenetel szempontjából rendkívül fontos networképítés is valamelyest helyhez, országhoz kötött.

– Ugyancsak jó eséllyel a doktori kutatások ideje alatt következhetnek be olyan magánéleti változások, amelyek döntően befolyásolják a lakó- és munkahely megválasztását.

Amennyiben külföldi pályázatok mellett döntünk:

– Mindig több helyre pályázzunk, még ha ez jelentős energiabefektetéssel is jár: bármi megtörténhet, még akkor is, ha a kedvező előzetes visszajelzések alapján befutónak érezzük magunkat.

– Legyünk minél ambiciózusabbak: ha lehetőségünk van rá, próbálkozzunk a szóba jöhető legjobb programokkal.

– Nemcsak a program szakmai paraméterei, de az ország és a város jellemzői (például az időjárás, kultúra tekintetében) is fontos szempontot jelentenek – elvégre adott esetben közel fél évtizedre tervezünk. Nagy dilemma, hogy pezsgő nagyvárosba vagy elszigetelt, de szakmailag kiemelkedő kutatóhelyre jelentkezzünk; a mérlegelés során a vérmérséklet is szerepet játszhat. Egy biztos: érdemes olyan országot, intézményt választani, amely a világ fejlődésének fősodrában van. Gondoljunk bele: ha kétezer évvel ezelőtt választhattunk volna, hogy Rómába megyünk, vagy valamelyik szép, érdekes és egzotikus provinciát választjuk úticélul, hol kötünk ki?! E sorok szerzője szerint a társadalomtudományok és a felsőoktatás központját ez idő tájt az Egyesült Államok, másodsorban további angol nyelvterületek (Kanada, Anglia, Ausztrália, és az ide sorolható skandináv országok, valamint Hollandia) jelentik, és személy szerint ezen országok választását javasolja – de természetesen lehetnek ettől eltérő vélemények is. A diploma munkaerő-piaci értéke (és persze a disszertáció nyelve) is fontos mérlegelési szempont.

– Tudni kell, hogy az Egyesült Államokban és több nyugat-európai országban – eltérően a hazai gyakorlattól – nagyon ritka az, hogy valaki abban az intézményben kapjon állást, ahol a doktori tanulmányait folytatta (bár a legtehetségesebb hallgatók, illetve második, harmadik állás esetében előfordul az *alma mater*hez való visszatérés az USA-ban is).

– Néhány éves külföldi posztdoktori ösztöndíjhoz hozzá lehet jutni, de a frissen végzett doktorandusznak előbb-utóbb a globalizált akadémiai munkaerőpiac kihívásaival kell szembesülnie: sokszor hosszú éveken át határozott idejű szerződéssel, nem feltétlenül vonzó helyeken kell dolgoznia, hogy azután szép lassan – kellő kitartás és (elismert publikációk vagy megnyert pályázatok formáját öltő) eredmények mellett – egyre jobb körülmények között dolgozhasson.

Bárhogy is döntsünk, ne feledjük: a hazai, magyarországi háttér nemcsak fontos szakmai karakterjegy (a régió ismerete önmagában piacképes szakmai kompetenciát jelenthet), de a kapcsolattartás a hazai kutatóintézetekkel (pl. pályázatok, kutatói partnerség formájában), valamint egyetemekkel (pl. vendégoktatóként) lehetőségeket is jelenthet.

Ha valaki a hazai doktori képzés mellett dönt, az alábbi szempontokat érdemes figyelembe venni:

– A hazai jogi doktori programok többsége nem tartozik a világ élvonalába, a konzulensek elhivatottsága, szakmai hozzáállása pedig igen változatos képet mutat. Amennyire hullámzó az oktatás színvonala, annyira ritka az alapos revíziónak kitett vagy visszautasított doktori értekezés: szinte bármilyen, a terjedelmi minimumot teljesítő dolgozat átmegy a rostán. Ha a konzulens rábólint az eljárás megindítására, a következő lépés a kötelező kutatóhelyi vita, amely szinte minden esetben teljesen súlytalan rituálét jelent. Időzítése szerint ugyanis már nem alkalmas érdemi észrevételek megtételére, és a befejezett disszertáció szerzője többnyire meg is sértődik, ha alapvető kritikai észrevételeket kap. A kutatóhelyi vitát követően gyakorlatilag elkerülhetetlen a felvétel a tudományosan minősítettek céhébe. (És akkor még nem is beszélünk a titkosított, zárt bizottság előtt lefolytatott fokozatszerzési eljárásokról, amelyek például a rendészeti képzés esetében divatosak.) Mindenesetre, ha már egyszer így áll a helyzet, érdemes kihasználni a sajátosságait, és minél hamarabb túlesni a védésen: minél hamarabb letudni az abszolutóriumot, illetve még a képzés ideje alatt elkészíteni a disszertációt. (A vezető amerikai egyetemeken hat-nyolc évig tart a fokozat megszerzése: komoly érdemi kurzusmunkával, és rendszeres, a dolgozatírás különböző – a vázlattól az első néhány fejezet elkészítéséig terjedő – fázisaiba iktatott, szigorú bizottsági megmérettetésekkel.)

– Bár e helyzetkép kiábrándító, ne csüggedjünk, hiszen a doktoranduszi státusz számos privilégiumot hordoz: különböző konferenciákra jelentkezhetünk, szabadon élvezhetjük a kutatómunka örömeit. (Érdemes már ekkor tudatosítani magunkban e szabadság jelentőségét. Sokan csak utólag – oktatási, adminisztratív, családi kötelezettségek terhei alatt – látják át, hogy micsoda lehetőségeket biztosítottak a PhD éveit az önfelkészítésre: olvasásra, kutatásra, írásra.)

Formázott: Magyar

– Fontos tudni, hogy általában könnyebb külföldi doktori ösztöndíjat kapni, mint LLM-támogatást (ez utóbbi alapvetően a gyakorló jogászok szakmai továbbképzését, specializációját szolgáló képzés; erről bővebben lásd jelen kötetben Nótári Tamás írását), de ha például magyar doktori hallgatóként jelentkezik valaki (teljes vagy részleges) LLM-finanszírozásra, jobbak lehetnek az esélyei. Az USA esetében például Fulbright-ösztöndíj keretében is van lehetőség ilyen támogatásra. Nem feltétlenül kell tehát a doktori képzés előtt LLM-fokozatot szerezni: a kettőt – legalábbis magyar PhD-képzés mellett – egyszerre is el lehet végezni.

– Fontos technikai tudnivaló, hogy a hazai doktori eljárás során gyakorlatilag a jelölt felelőssége, hogy az eljárás haladjon: neki kell felügyelnie és elősegítenie az adminisztrátorok munkáját (akik elviekben munkaköri kötelességként bonyolítanak az eljárást); gondoskodni a védés szervezéséről; elérni, hogy az opponensek határidőre elkészítsék a véleményüket; lebonyolítani és finanszírozni a védést követő fogadást, stb. Nehéz és kényes feladat ez, hiszen nem etikus, ha maga a jelölt közvetlenül kommunikál a doktori eljárás szereplőivel. Azzal is tisztában kell lenni, hogy miután Magyarország kis ország, a jogi tudományos közösség is csak néhány száz emberből áll: nemcsak azzal kell számolni, hogy mindenki ismer mindenkét, de adva a különböző (természetes) szakmai és személyes érdekellentéteket-és összefonódásokat, már a doktori védés is erősen átpolitizált (elsősorban szakmapolitikára gondoljunk, bár nyilván ideológiai, pártpolitikai viszonyok is játszhatnak némi szerepet). Nem mindegy, hogy kik az opponensek, a bizottság tagjai (ugyanaz a nagydoktorinál még hangsúlyosabb) – és ez ugyanígy jellemzi a különböző (OTKA, Bolyai, stb.) pályázatok bírálatát is. Tűnjön bár farizeus magatartásnak: a dolgozatban nem csak a témavezetőt/konzulenszt, de a szóba jöhető opponenseket, bizottsági tagokat is érdemes idézni. Emlékezzünk: nagy hiba lebecsülni a tudományos életpálya alakulását illetően a hiúság

szerepét. A védés kapcsán érdemes szem előtt tartani azt is, hogy tulajdonképpen beavatási rítusról van szó: a kérdések nem feltétlenül jelentenek támadást.

– Ugyancsak érdemes szem előtt tartani, hogy Magyarországon a doktori képzésben töltött idő csak kis részben számít bele a szakvizsga idejébe. Természetesen lehet levelezőn végezni a PhD-t, azonban kérdéses, hogy gyakorlati munka mellett – még a magyar sajátosságok mellett is – meg lehet-e írni egy disszertációt. A szétforgácsolódás és a túlterheltség egyik karrierútnak sem kedvez.

– A disszertáció publikációja ugyancsak fontos kérdés. Amennyiben lehet, érdemes kompakt fejezeteket már a dolgozat készítése során publikálni, illetve konferencia-előadásokon megfuttatni a tudományos közvélemény előtt. (Lehetőleg a magyar mellett világnyelven is.) Ami a publikáció időzítését illeti, az opponensek megjegyzéseit és a védés vitáin elhangzottakat érdemes beépíteni a szövegbe, ám ezt követően célszerű minél hamarabb lépéseket tenni a monográfia megjelentetésének irányában. A hazai tudományos könyvkiadásban bevett gyakorlat a doktori disszertációk megjelentetése – a szerző által előteremtett (többnyire pályázati) pénzből, általában valamilyen könyvsorozat keretében. Tehát számítani lehet arra, hogy a megjelenés (két-háromszázezer forintos) költségeinek fedezéséért cserébe a kiadók – többnyire érdemi szerkesztés (és kritika) nélkül – kiadják a kötetet. A lényeg: nem érdemes sokat várni a publikációval; ha az ember nagyon átírja disszertációt, azaz a kéziratot, akkor az már egy másik, következő könyv lesz.

Nagy kérdés az értekezés nyelve: amennyiben a lehetőségek engedik, érdemes elgondolkodni azon, hogy a disszertációt világnyelven írjuk, még ha ez bizonyos nehézségeket (és valamelyest megemelt eljárási költségeket) is jelent a hazai védés során. Világnyelven írott értekezésnél érdemes minél nagyobb kiadóknál (többnél is) szerencsét próbálni: ha sikerrel járunk, akkor többéves folyamatra kell számítanunk, amelynek során jó eséllyel alaposan át kell majd dolgoznunk a beadott kéziratot.

– Érdemes kitérni a Magyarországon működő (és akkreditált) külföldi egyetemekre – Közép-európai Egyetem (CEU), Andrassy Egyetem – amelyek a hazainál lényegesen magasabb színvonalú képzést, illetve nagyobb értékű fokozatot nyújtanak. A CEU több posztgraduális képzése a világ élvonalához közelít; lehetőség van tehát itthon is „külföldön” tanulni. Azt is érdemes megemlíteni, hogy az Andrassy és a CEU-n a doktori ösztöndíj kényelmes (konkrétan az állami egyetemek docensi fizetéséhez közelítő) megélhetési lehetőséget biztosít, szemben az állami ösztöndíjjal, amelyhez szükséges valamilyen kiegészítő jövedelem.

– Szólni kell annak lehetőségéről is, hogy idősebb (például gyakorlati tapasztalattal rendelkező) kollégák pályakorrekciót hajtsanak végre a tudomány irányába. Erre a legtöbb doktori program lehetőséget ad; azáltal, hogy doktori képzés hiányában is védésre lehet bocsátani témavezetői támogatással elkészített (vagy jóváhagyott) értekezést.

A doktori fokozat megszerzésével új szakasz nyílik a tudományos kutató – immár a céh teljes jogú tagja – életében. A nemzetközi tudományos élet számos posztdoktori pályázati lehetőséget kínál. A kutatók pályájuk kezdeti szakaszában – „early-stage researcher”-ként, a doktori fokozat megszerzésétől számított tíz éven belül – kiemelten jó lehetőségeket kaphatnak (de a seniorabb kutatók számára is van lehetőség jócskán).

A posztdoktori kutatás (és ösztöndíjak) témája lehet a disszertáció folytatása, de valami egészen más is. Felszabadító érzés, hogy a kutató többféle, rövidebb kifizetésű projektekkel is foglalkozhat. A nemzetközi, európai tudományos együttműködések jelentős inspiratív potenciált hordoznak: ezek révén lehet konferenciákra eljutni, kollégákkal eszmét cserélni. Sokszor egy-egy pályázat vagy felkérés új, nem várt utakra sodorja a kutatót: ezektől nem kell

Törölt: 61

félni. A jog dinamikusan változó tudományterület; gyakran az intézményi donorok érdeklődése, támogatási hajlandósága függvényében alakulnak a súlypontok, az innovatív szegmensek. Miközben érdemes engedni a csábításnak, hiszen a divatos témákban publikálni is könnyebb és a pályázati pénzszerzés természetesen munkáltatói elvárás is, ugyanakkor óvakodni kell a szétforgácsolódástól: ne feledjük, hogy a habilitáció egy második, a nagydoktori pedig ismét egy újabb, koherens monográfia elkészítését igényli.⁷ Jó diplomáciai érzékkel, kitartó munkával eddig lehet eljutni a hazai tudományos karrierben. Az akadémiai cím (és tiszteletdíj) nagy megtiszteltetés, de olyan szövevényes (szakma)politikai játszmák végpontja, hogy csak kevesek erőfeszítéseit koronázza siker a megszerzésében.

4. A TUDOMÁNYOS MUNKAERŐPIAC

Amint a bevezetőben említettük, a tudományos pálya számos területre biztosít átjárást – adott esetben a visszatérés vagy a párhuzamos karrierok lehetőségével. Az egyetemi oktatás (értve ez alatt a teljes felsőoktatási piacot) némileg megengedőbb a közéleti, szakmai másodállásokat illetően, de kutatóintézetekben is látunk alkotmánybíró, ombudsmant, bírót.

A legfontosabb társterület mindezek mellett az oktatás. Számos országban nem is létezik államilag fenntartott kutatóintézet-hálózat; a kutatás az egyetemi oktatói munka természetes része, és elvárás az előléptetés során. Ezt persze a munkaidő megfelelő allokációja is segíti: a nagynevű elitegyetemeken magas színvonalon működő doktori iskoláknak és az ezekben folyó kutatásoknak köszönhetik a hírnevüket; miközben az itt dolgozó sztárprofesszorok gyakran csak idejük kis részét fordítják oktatásra, de a fizetett alkotói (és rekreációs) szabadság, a „sabbatical” is bevett intézmény. Az Egyesült Királyságban vannak olyan egyetemi állások is, amelyek elsősorban kutatási tevékenységekre irányulnak. Magyarországon egy ifjú tudós, még ha abban a privilegizált helyzetben is van, hogy állást kap valamely akadémiai vagy a privátszféra által működtetett kutatóintézetben, mindenképp érdemes egy felsőoktatási státusz megszerzésére is törekednie. E tekintetben nem szabad finnyásnak lenni: bármilyen, nem jogi képzésben feljárnak állásnak is örülni kell. Ugyan a felsőoktatásra vonatkozó politika folytonosan változik, e sorok írásakor még léteznek a tudományegyetemeken kevésbé kutatóorientált (szak)egyetemek és főiskolák. Ez annyiban biztató, hogy az akkreditációs előírások jelentős számú minősített (tudományos fokozattal rendelkező) főállású oktató meglétét követelik meg minden intézményben (akkreditációs nyilatkozatot csak egy helyre lehet leadni). Megismételve a tanácsot: ne legyünk túl válogatósak! Már csak azért se, mert rendkívül sokat lehet tanulni – akár a nem jogászok számára meghirdetett jogi tárgyak oktatásából is. (Mellesleg, „nem jogász”-közegben egyáltalán nem kellemetlen – és privilégiumokkal is járhat – „a jogászok” közé tartozni: különlegesnek, érdekesnek, kompetensnek számítani.) De általában is: a tanítás a legjobb alkalom a tanulásra; emellett embereket inspirálni, mentorálni; a fejlődés útján elindítani indítani („to make a difference”): a legnemesebb közszolgálat.

Noha nem minden egyetemi oktató kutató – és így is lehet népszerű, fontos tagja az oktatói közösségnek –, illetve – megfelelő készségek és hozzáállás hiányában – egy jó kutató is lehet csapnivaló előadó vagy oktató, a kutatáson alapuló („research-led”) oktatás, illetve az oktatás által inspirált kutatás egymást erősítő folyamatok. Ha már az oktatásnál járunk: fontos, hogy a katedra túloldalára kerülve emlékezzünk hallgatóként szerzett tapasztalatainkra! Emellett a visszajelzés is esszenciális: e nélkül nem lehet fejlődni. Vizsgáztatni pedig udvariasan, sosem a hallgató megalázásával, a kárára történő vagy öncélú élcélődéssel kell. A helyzetünkkel

Törölt:

Törölt:

⁷ Vö. Robert CRYER [et al.]: *Research Methodologies in EU and International Law* (Oxford: Hart 2011) 100-108.

sosem szabad visszaélni; nem a vizsgázók stresszelése, hanem a tudásuk lemérése a cél. Adódhat olyan helyzet, amikor a méltányos, korrekt vizsgáztatónak éppen hogy kötelessége megbuktatni a nem megfelelően teljesítő hallgatót – éppen a többi vizsgázóval szembeni egyenlő elbánás kötelezettségéből fakadóan.⁸ Ez nem jelenti azt, hogy feltétlenül lágyszívűnek kellene lennünk. Azt pedig főleg nem jelenti, hogy a hallgatókkal lágyszívű oktatók lennének a népszerűek. Ezt a mítoszt néhány éve empirikusan is tesztelték, és arra jutottak, hogy a hallgatók a lelkiismeretes és a stabil személyiségű (vagyis nem neurotikus) oktatókat kedvelik leginkább.⁹ Ha visszaemlékszünk, akkor ez saját egyetemi tapasztalatainknak is megfelel.

Fontos megjegyezni: a munkaerőpiac tekintetében helyzet külföldön sem könnyű. Amerikában például az egyetemeken egyre szűkül a véglegesített alkalmazás előszobáját jelentő, „tenure-track” állások száma, és ezekből a pozíciókból sem mindenki kerül véglegesített, „tenured” státuszba: az oktatói feladatok nagy részét vendégoktatók látják el (fizetett szabadság és egyéb juttatások nélkül). Németországban egy oktató számára – akár a habilitáción túl is – tizenöt évbe telhet, mire ki tud lépni a professzora árnyéka mögül, és önálló státuszhoz jut.¹⁰

Jogi területen az egyetemi karrierhez ugyan nem szükséges szakvizsga vagy gyakorlat – noha általában hasznosnak tekintik –; a PhD viszont elengedhetlen: tudományos fokozat hiányában csak a (többnyire fizetéssel nem járó) tiszteletbeli, illetve címzetes docensi vagy egyetemi tanári pozíciók érhetőek el (lásd erről részletesebben jelen kötetben Nótári Tamás írását). Érdekes kivétel az amerikai jogi felsőoktatás: itt nem elvárás a PhD; az oktatók többségének nincs is; egy (többnyire elképesztően magas színvonalat megkövetelő) amerikai jogi szakfolyóiratban megjelent publikáció már kvalifikál a munkaerőpiacon. (Igaz, itt a hároméves jogi képzés is posztgraduális; a négyéves alapképzést követi.)

A bevezetőben említettek kiegészítendő, fontos megjegyezni, hogy egy PhD ma már nem pusztán a tudományos, oktatói pályához szükséges belépőt jelent. A felsőoktatásban részt vevők körének szélesedésével nagyjából azt a szerepet tölti be, amelyet néhány évtizede egy „általánosabb” körben használható – tehát például nem orvosi, mérnöki – egyetemi diploma: nemcsak azt bizonyítja birtokosáról, hogy jártas valamely tudományágban, hanem azt is, hogy képes az elméleti gondolkodásra. Ezért számos nemzetközi (és egyéb) szervezet – pl. ENSZ, EU, illetve bizonyos civil szervezetek (pl. OSI) – esetében lényegében elvárás, hogy projektvezetői, osztályvezetői szinten PhD-val rendelkező munkatársak dolgozzanak – illetve, a vonzóbb pozíciók megszerzéséért zajló versenyben gyakorlatilag nélkülözhetetlen előny a doktori fokozat.

A doktori cím a kontinentális Európában általában jól néz ki a névjegyen (Amerikában nem!); sok helyen hasznos az ügyvédi pályán is. Emellett a politikai ambíciókat is segíti – kivéve, ha plágium eredményeként szerezték (amint arra a magyar, a román és a német közéletben is volt példa).

⁸ Az oktatás módszertanához lásd még Jakab András e kötetben szereplő írását.

⁹ Tomas Chamorro-Premuzic e.a., Birds of a feather: Students' preferences for lecturers' personalities as predicted by their own personality and learning approaches, *Personality and Individual Differences* 44 (2008) 965–976. A fent említettek felül a vizsgálat szerint a leginkább a hallgató személyiségjegyeinek és az oktató személyiségjegyeinek hasonlósága (a neurotikus vonásokat leszámítva) hat pozitívan az oktatók hallgatói megítélésére.

¹⁰ Ha továbbfejlődésünk érdekében esetleg néhány évre külföldön keresnénk oktatói vagy kutatói állást, akkor leginkább ezekre a weboldalakra érdemes ellátogatnunk: www.jobs.ac.uk, www.academics.de, law.academickeys.com. Ezekon az oldalakon időnként posztdoktori ösztöndíjakat is szoktak hirdetni.

Megváltozott a mezőkód

Formázott: Magyar

Megváltozott a mezőkód

Az is gyakran előfordul, hogy egy idő után a mégoly inspirált oktatók, kutatók is szaturálódnak, kiégnek, és – apróbb pályamódosítást eszközölve – az oktatás- vagy a tudományszervezés felé fordulnak. A dékáni, rektori, intézetigazgatói megbízatások lejártát követően lehetőség nyílik a tudományhoz vagy az oktatáshoz történő visszatérésre, illetve a megszerzett tapasztalatok egyéb irányú hasznosítására. Az sem ritka, hogy a Kúria, a legfőbb ügyészség, az ombudsmani hivatalok vagy éppen közigazgatási szervek, minisztériumok keresnek tudományos fokozattal rendelkező munkatársat, elemzői-tanácsadói feladatokra.

Fontos még megemlíteni a kutatási asszisztencia kérdését is. Valószínűleg a titkár(nő)i szolgáltatásokhoz való hozzáférés is közrejátszik abban, hogy az tanszékvezetői pozíció – ami például az Egyesült Államokban leginkább kínos kötelességnek, lehetőség szerint elkerült bürokratikus ballasztnak tekintett szerep – Magyarországon nemcsak társadalmi presztízst jelent, de a szakmai előmenetelt is segíti, hiszen lehetőséget ad bizonyos feladatok delegálására. E ponton megint markánsan jelentkezik a hazai kutatók versenyhátránya a nyugati kollégáikkal szemben: a nyugati országokban ugyanis bevett gyakorlat szerint, intézményes keretek között vehető igénybe segítség nem csak háttérkutatásokhoz, de akár lábjegyzetek összeállításához is, illetve adott esetben oktatási tevékenységekhez: pl. vizsgáztatáshoz, oktatási segédanyagok összeállításához. A hazai akadémiai életpályán említetten gyakori többes munkaviszony mellett különösen élesen jelentkezik a 'research assistant', illetve 'teaching assistant' hiánya. A hazai tapasztalatok azt mutatják, hogy még ha van is lehetőség – például egy kutatási projekt keretében – külső „segédmunkaerő” bevonására, igen ritka az olyan jelölt, aki végzettsége, képességei és munkamorálja tekintetében alkalmas a munka érdemi előmozdítására, de ugyanakkor nem túlképzett, illetve nem túl szenior egyéb tekintetben a mérsékelt díjazással járó asszisztensi feladatokhoz. Ugyanakkor nem csak nálunk, de a nyugati országokban is mindenki tudja a (többnyire fizetetlen) gyakornokokat foglalkoztató cégeknél és civil szervezeteknél, hogy még egy motivált, törekvő és értelmes „újonc” betanítása is fáradságos, idő- és energiaigényes, valamint hosszadalmas – nem rövid távon megtérülő – munka. Mindezek a szempontok akkor kaphatnak drámai jelentőséget, ha például – óvatlanul – arra alapoztunk, hogy egy projekt hajrájához egyik napról a másikra találunk hatékony és megbízható, azonnal munkába állítható 'temporary help'-et, azaz időszakos kisegítőt.

Törölt: vagy

Az egyetemi demonstrátorok, illetve a kutatóintézeti gyakornokok érdemi munkára fogása nem lehetetlen ugyan, de nagy kihívás: minden esetben jól átgondolt, alaposan megszervezett előkészületeket igényel, majd pedig nagyon sok felügyeletet.

A doktori hallgatók, tanársegédek bevonása professzorok, szenior oktatók vagy kutatók kutatási projektjeibe csak olyan keretek között etikus, amelyek a fiatalok karrierjének előmozdítását is segítik – azaz, ha például megjelennek szerzőtársként, és nem pusztán egy lábjegyzetben kapnak köszönetet a lelkiismeretes szerkesztői munkáért (vagy, jobb esetben, az intellektuálisan stimuláló eszmecsereért). Határeset, ha valamilyen pályázati forrásból pénzt kapnak a munkájukért. Egy biztos: jól hasznosítható, érdemi munkát ingyen nem várhatunk el egy felnőtt szakembertől, de jó esetben kialakítható valamilyen, mindenki számára előnyös kompromisszum.

E ponton érdemes még kitérni egy kapcsolódó témára: a szakmai ajánlólevelekre. Ami miatt egy képzett, tehetséges hallgató vagy fiatal kutató számára érdemes lehet akár „ingyen” is segíteni egy szenior kutató munkáját, az a hosszú távon meghatározó jelentőségű szakmai támogatás, ami leggyakrabban referencia- vagy támogató levél formájában ölt testet. Noha a hazai gyakorlat, sajnos, még mindig nem fektet kellő hangsúlyt a műfajra, a „globalizált tudomány” világában a sajátos metanyelven íródott ajánlólevelek minden részlete fontos, pontosan „dekódolható” információkat ad át az olvasónak (pl. egy pályázat bírálójának). Éppen ezért, a pusztán általános dicséretet tartalmazó, személytelen panelekből

összeállított – illetve az érezhetően a hallgató/pályázó által megfogalmazott, az ajánló által csupán aláírt – levelek nem sokat érnek. Egy komoly kutató komolyan veszi e műfajt, illetve megválogatja, hogy kinek ad ajánlást (hiszen az rá is visszavetülhet; magát is minősíti az ajánlás által). A hallgató vagy pályázó számára az adott pillanatban nyilván nem kellemes érzés, ha egy befolyásos, ismert tudós visszautasítja az ajánlólevélre vonatkozó megkeresését – többnyire arra hivatkozva, hogy nem ismeri elég jól a kérelmező munkáját. Egy ilyen visszautasítás azonban végső soron a pályázó jól felfogott érdekét is szolgálja, hiszen a bírálók számára feltűnhet, hogy az ajánlás nem kellően konkrét és személyes; és ezáltal világossá válhat, hogy az ajánló nem volt abban a helyzetben, hogy felmérje a jelölt kvalitásait – illetve, hogy nincs meggyőződve a jelölt kvalitásairól.

5. VÉGEZETÜL: A PÁLYÁZATOKRÓL

A pályázatok végigkísérik a kutatók életét, mint keselyűk a karavánt (bár a metafora valójában fordítva igaz: a kutatók próbálnak kicsípni egy-egy darabot a koncból). A pályázatok jelentős része kifejezetten a kutatói életpálya egy-egy szakaszához igazodik. Magyarországon a posztdoktori OTKA vagy a (kiváló minősítés esetén szinte automatikusan újra megítélt) Bolyai-ösztöndíj a nagydoktori kutatás elősegítését célozza – és jó eséllyel minden törekvő, szorgalmas kutató megkaphatja, előbb vagy utóbb.

E fejezetnek nem lehet célja a pályázás mesterségének (illetve művészetének) kifinomult részleteibe történő beavatás, de néhány általános érvényű szempontot fontos megemlíteni: fontos a határidők és a formai elvárások rigórozus betartása; a jól meghatározott fókusz; a világos kérdésfeltevés, amely tudományos szempontból érdekes és/vagy releváns (társadalmi szempontból hasznos); az igényelt anyagi források arányossága; az eredményekre vonatkozó ígéret (és az azokhoz rendelt ütemezési terv) számon kérhetősége – illetve a rövid, de nem vázlatos; határozott, de nem lekezelő; eredeti, de a korábbi kutatásokhoz kapcsolódó; újszerű, de nem szemfényvesztő; megvalósítható, de nem túl konzervatív kutatási terv.¹¹

A jogtudományi életútról szóló fejezet zárógondolataként, visszautalva az első kérdésre – hogy érdemes-e tudományos pályát választani –, talán nem veszi manipulációnak a tisztelt olvasó, ha a *Sötét zsaruk* c. film¹² azon párbeszédét idézzük fel,¹³ amelyben egy a tengerpartra néző padon ülve az idősebb ügynök (Kay – Tommy Lee Jones alakításában) egy ifjú kollégának (Edwards – Will Smith alakításában) másnap reggelig, néhány órás gondolkodási idővel állást ajánl. Kay a beszélgetést befejezve elindul. Edwards a távolodó Kay után kiált: „Megéri?” KAY: „Ó igen, megéri ... (tovább indul, majd megáll, röviden visszafordul) ... ha elég erős vagy!” Edwards egészen napkeltéig a manhattani felhőkarcolókra meredve tőpreng, majd felkerekedik, hogy időben beérkezzen új munkahelyére...

¹¹ David -- Sutton (4. lj.) 25. Néhány hasznos link: www.hefce.ac.uk, www.findaphd.com, www.ahrc.ac.uk, www.esrc.ac.uk, www.cost.eu, www.otka.hu.

¹² *Men in Black* (rendezte: Barry Sonnenfeld, 1997).

¹³ <http://www.imdb.com/character/ch0002793/quotes>. [Ha elfáradtunk a kutatásba, és az egyetemi világról keresnénk néha kellemetlenül találó karikatúrákat, akkor érdemes ellátogatni erre az oldalra: http://www.phdcomics.com.](#)

Törölt: <http://www.unesco.org/education/studyingabroad/networking/studyabroad.shtml>, <http://www.phdcomics.com>, www.jobs.ac.uk, www.academics.de.

Törölt: Hasznos még: Study Abroad 2000 - 2001 (1999), ¶ <http://www.unesco.org/education/studyingabroad/networking/studyabroad.shtml>